

УДК 330.11+330.15

Меглей В.І.

*аспірант кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича***МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
НА ЗАСАДАХ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ****METHODOLOGICAL SUBSTANTIATION OF ECOLOGY AND ECONOMIC DEVELOPMENT
BASED ON SYSTEM APPROACH**

У статті розкрито сутність та перспективи використання методу системного аналізу в економічному дослідженні. Обґрунтовано авторське розуміння категорії «розвиток системи» за окремими методологічними виявами: цільовим, мотиваційним, процесним, трансформаційним, управлінським. Акцентовано увагу на доцільності виокремлення вхідних елементів до системи у формі цільових установок, ресурсного забезпечення, вихідних комунікаційних елементів. Розвиток еколого-економічної системи розглядається з позицій динамічної структури, різноспрямованого функціонування, відтворення параметрів результативності, перспектив удосконалення та цілеспрямованого управління розвитком. Визначаються особливості взаємодій та збалансування економічних, екологічних, соціальних процесів в аспекті прогресивного розвитку системи. На прикладі аграрної системи сформульовано загальні аспекти її розвитку, реалізації ресурсного потенціалу, орієнтири відтворення та адаптаційних змін.

Ключові слова: системність, системний аналіз, система, економічна підсистема, екологічна підсистема, розвиток системи, управління системою.

В статье раскрыты сущность и перспективы использования метода системного анализа в экономическом исследовании. Обосновано авторское понимание категории «развитие системы» по отдельным методологическим проявлениям: целевым, мотивационным, процессным, трансформационным, управленческим. Акцентируется внимание на целесообразности выделения входящих элементов в систему в форме целевых установок, ресурсного обеспечения, выходных коммуникационных элементов. Развитие эколого-экономической системы рассматривается с позиций динамической структуры, разнонаправленного функционирования, воспроизводства параметров результативности, перспектив совершенствования и целенаправленного управления развитием. Определены особенности взаимодействия и сбалансирования экономических, экологических, социальных процессов в аспекте прогрессивного развития системы. На примере аграрной системы сформулированы общие аспекты ее развития, реализации ресурсного потенциала, ориентиры воспроизведения и адаптационных изменений.

Ключевые слова: системность, системный анализ, система, экономическая подсистема, экологическая подсистема, развитие системы, управление системой.

The article deals with the nature and perspectives of using of system analysis method in economic research. Author's understanding of the category "development of system" by separate methodological manifestations is grounded: targeted, motivational, processed, transformational, management. The attention is focused on the feasibility of isolating of input elements for the system in the form of targets, resource support, outgoing communication elements. The development of ecological and economic system is considered from the positions of dynamic structure, multi-directional functioning, reproduction of parameters of performance, prospects of improvement and targeted management of development. The features of the interaction and balancing of economic, environmental and social processes in aspect of the progressive development of the system are defined. On the example of agricultural systems, the general aspects of its development, implementation of resource potential, guides of reproduction and adaptive changes are formulated.

Keywords: systemic, system analysis, system, economic subsystem, ecological subsystem, system development, system management.

Постановка проблеми. Складність економічного життя та багатоаспектність його прояву породжують необхідність окреслення найбільш дієвих та ефективних спрямувань економічного розвитку та механізмів реалізації відповідних процесів. Сучасні підходи в теорії економічної науки передбачають використання принципів системності, що реалізуються за різними методологічними формами економічного вияву категорії «розвиток» та одночасного набуття нових якостей системами господарювання. Йдеться про категоріальне розуміння розвитку як сукупності процесуальних змін, перетворень на рівні окремих економічних або комплексних систем та відповідного системного забезпечення, системного управління, системних трансфор-

мацій, системного відтворення, системного оновлення тощо. Саме тому актуальним є системний підхід до розуміння сутності складних економічних процесів, вираження окремих методологічних форм економічного вияву поняття «розвиток» в аспекті набуття системою нових якостей, адаптивних трансформацій, обґрунтування константних параметрів еколого-економічної системи як елементарної в контексті загального розвитку держави та прикладного економічного застосування на рівні національної економіки та її окремих секторів, зокрема аграрного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед прибічників системного підходу як методологічного інструментарію до дослідження особливостей еко-

номічного розвитку та одночасного обґрунтування необхідності відтворення національної економіки на засадах збалансування економічних та екологічних взаємодій у рамках концепції сталого розвитку, ефективного управління відповідними процесами, формування комплексних за змістом еколого-економічних систем тощо, слід відзначити як окремих вітчизняних учених, так і представників наукових шкіл, зокрема таких, як: Ю.В. Бурих, С.Ф. Марова [1; 2], О.В. Гуріна [3], Л.Г. Ліпич, Т.В. Глубицька [4], Ю.М. Лопатинський [5], Б.В. Кульчицький, Я.В. Кульчицький, С.М. Рогач [6], Л.Д. Загвойська [7] та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, що відображають особливості методологічних підходів до категорії «еколого-економічна система», окремих напрямів мотивацій розвитку відповідних систем в умовах вітчизняної економіки, наукових та науково-практичних дискусій щодо проблемних аспектів збалансування економічних та екологічних інтересів як окремих господарюючих суб'єктів, так і держави Україна на макрорівні, питання відтворення концепції «зеленої економіки» за принципами системності на національному рівні залишаються актуальними та вимагають постійних наукових пошуків.

Постановка завдання.

Метою дослідження є вдосконалення методологічних підходів до обґрунтування категорії «розвиток» на засадах системності та окремих її виявів у формі збалансованого відтворення еколого-економічних систем, управління процесами функціонування систем різного рівня складності на прикладі аграрних, розгляд яких доцільно здійснювати на принципах міждисциплінарних наукових розумінь, окреслення перспектив розвитку відповідних систем із позицій цільового управління та самоуправління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання системного підходу як сукупності методологічних прийомів у науковому дослідженні, зокрема економічного спрямування, відображає сучасні принципи з'ясування складних процесів на рівні систем, визначення їх цільових завдань та кінцевої результативності, виявлення ресурсів, необхідних для функціонування системи, виокремлення компонентних та функціональних взаємозв'язків як усередині системи, так і у взаємодії із зовнішніми факторами, що одночасно реалізує потенціал системи та формує його реалізацію у формі розвитку. Зазначене відображається на рівні елементарної

системи, а також на рівні складних систем, зокрема еколого-економічних, що відтворюються у соціальному середовищі, наприклад України. Методологія виявлення особливостей розвитку систем, зокрема еколого-економічних, з урахуванням їх ідентифікаційних атрибутів, об'єктивних та суб'єктивних факторів змін, адаптаційних реакцій як на ринкові виклики, так і дію природно-кліматичних й технічних чинників є предметом виконаного авторського дослідження.

Категоріальна характеристика розвитку на рівні системи відзначається значною кількістю наукових усвідомлень, різноспрямованих методологічних обґрунтувань, розподілом предметного, структурного й функціонального змісту, виникненням нових понятійних форм, взаємозв'язків з іншими системами в межах соціально-економічного середовища. Важливо при цьому методично орієнтувати розвиток відповідної системи у формі управління, самоуправління та комбінованого способу цільового спрямування щодо відтворення системи або її модифікації (за потреби).

Рис. 1. Методологічні форми відтворення категорії «розвиток системи» та управління відповідними процесами

Проводячи в порівняльному аспекті дослідження наукових підходів до категорії «розвиток системи», на нашу думку, доцільно, по-перше, розподілити розуміння сутності даної дефініції за окремими складниками, що мають елементарне, явищне, цільове, процесне, трансформаційне, спонукальне, управлінське та інше методологічне походження (рис. 1); по-друге, виокремити вхідні елементи до системи у формі цільових установок та їх ресурсного забезпечення й вихідні елементи – зовнішні комунікаційні зв'язки конкретизованої системи з іншими системами (підсистемами), зокрема навколишнім природним середовищем та відповідними екологічними параметрами; по-третє, відобразити взаємозалежність з іншими системами, що одночасно відтворює загальний суспільно-економічний розвиток системи; по-четверте, визначити на кожному «переломному» етапі домінанти розвитку системи (наприклад, у разі зміни законодавчо-правових рішень, соціально-економічних мотивацій, конкретної ринкової ситуації тощо).

Системний підхід в економічному трактуванні передбачає використання методу аналізу щодо виявлення економічного розвитку, за якого система набуває нових якісних або кількісних властивостей, форм виявів на основі внутрішньосистемних взаємодій з одночасним зв'язком із зовнішнім середовищем та виникненням зворотних комунікацій. Метод синтезу дає змогу узагальнити результати одержаних досліджень системи та формулювати узагальнюючі висновки та практичні рекомендації щодо управління системою в контексті її цільового призначення. Йдеться про доцільність поєднання загальної теорії пізнання систем і діалектики досліджуваних процесів в інтегральній єдності.

Функціонування філософсько-економічної думки в аспекті категоріального розвитку системи та її практичне відображення за відповідними суспільними й економічними явищами корелюють із процесами відтворення системи, формуванням інтеграційних «угруповань» розвитку, зокрема йдеться про перспективи інтеграції економіки України до відповідних європейських та світових інституцій, процесуального відбиття глобалізаційних аспектів розвитку на рівні соціально-економічних, еколого-економічних та інших комплексних систем. Формування нової парадигми розвитку та узгодження її з реаліями ринкової ситуації передбачають обмеження статичного розвитку та посилення значення динамічних компонент системи, еволюційних змін у формі інноваційного розвитку, сталого розвитку, системного розвитку, адаптаційного розвитку до глобальних викликів, зокрема екологічних, регіонального розвитку тощо.

Системність передбачає використання таких аспектів дослідження, як структурний, функціональний, інтеграційний, ресурсний, комунікаційний та інші, що, своєю чергою, залежить від цільових установок та мотивацій розвитку системи. Розвиток системи відбувається на основі використання сукупних матеріальних (духовних або комбінованих) елементів, що відображають структурну цілісність і водночас виражають динаміку руху систем різного складу, складності та спрямувань. При цьому методологічно необхідним є формулювання гіпотез та обґрунтування на основі припущення принципів та теорій розвитку систем, виокремлення фундаментальних основ, сутнісних

аспектів економічного розвитку. Водночас важливим є розширення джерел мотивацій та спрямованостей розвитку систем, наприклад обґрунтування прогресивного розвитку економічних та еколого-економічних систем, їх переходу на новий рівень соціального відтворення та ринкового самовідтворення, формування нових якісних параметрів як системи економічного господарювання, так і її кінцевих результатів (наприклад, продукції), виокремлення параметрів зовнішнього управління розвитком системи, наприклад через систему державного регулювання.

Відображенням результативності розвитку керованої системи, зокрема еколого-економічної, є ступінь досягнення мети та цільових установок. Так, досягнення економічного зростання (основного мотиваційного постулату сучасного суспільства) відбувається на основі узгодження соціальних, економічних та екологічних цілей, ефективного поєднання об'єктивних чинників економічного розвитку та суб'єктивних установок щодо врахування їх дії у реальній економічній ситуації, залучення науково обґрунтованих методів господарювання, використання результативних засобів діяльності – організаційних, технічних, технологічних, інформаційних тощо.

У контексті розглянутого слід урахувати методологічне відображення розвитку як технологічного прийому та засобу економічної діяльності. Наприклад, в умовах сучасної вітчизняної економіки актуалізується увага до необхідності заміни техногенного шляху розвитку на комунікаційно-інформаційну парадигму, соціальну гармонізацію економічного розвитку з екологічним, збалансування процесів відтворення економічних інтересів та антропоцентричних акцентів суспільства (виокремлення людського фактору як суб'єкта управління системою господарювання та водночас об'єкта соціально-економічних мотивацій), формування моделі вітчизняного економічного розвитку в часовому та просторовому вимірі в узгодженості до прогресивних світових тенденцій, міжнародних норм, практики технічного регулювання, оновлених соціальних вимог. Такі функціональні бачення, на нашу думку, є прийнятними на даному етапі соціально-економічного розвитку України, оскільки дають змогу суттєво розширювати методичний інструментарій, зокрема управлінський.

Метод системного аналізу як найбільш уживаний в економічному дослідженні включає сукупність методологічних засобів, які можливо використовувати для побудови узагальнюючих, формалізованих моделей, що відображають дію різномірних факторів та взаємозв'язки між окремими системами, підсистемами, її складовими елементами, зокрема в умовах мінливої ринкової ситуації. Зазначене стосується еволюції категорії «розвиток системи» в процесах трансформації економічних та екологічних процесів у динамічному соціально-економічному середовищі. Так, концептуально необхідним в умовах сучасних економічних систем господарювання, зокрема на рівні економіки України, є розвиток концепції «зеленої економіки», проголошеної рішеннями Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) як практичні рекомендації до дії [8]. Практика господарювання розвинених європейських країн у сучасних умовах засвідчує вагомість екологічних пріоритетів й соціальну значущість таких підходів

у формі соціально-екологічної культури як на рівні держави, так і на рівні кожного громадянина як частини збалансованого соціуму.

Ми пропонуємо узагальнене методологічне бачення системних підходів, авторське відображення принципів застосування методів системного аналізу та синтезу щодо структури та функціонування комплексної еколого-економічної системи на рівні її методологічного узагальнення. «Розвиток системи» як категорію інтегральну, міждисциплінарну в авторському розумінні доцільно розглядати з таких позицій: 1) динамічної структури, що забезпечує підпорядковану цілісність; 2) різноспрямованого функціонування з одночасним підтриманням динамічної рівноваги; 3) відтворення параметрів результативності (ефективності); 4) самовдосконалення та цілеспрямованого управління розвитком за окремими мотиваційними потребами (табл. 1).

Перспективність методології системного підходу варто відобразити також через практичну реалізацію системно-ресурсного потенціалу системи, який полягає у виявленні реальних та скритих ресурсів, потрібних для функціонування системи, для вирішення системою тих чи інших завдань. Наприклад, перспективи розвитку аграрної системи як багатокомпонентної, складниками якої є організаційні, фінансово-економічні, підприємницькі, техніко-технологічні, управлінські та інші елементи з активною взаємодією з біотичними та абіотичними чинниками зовнішнього середовища, слід орієнтувати на екологічно результативну природоохоронну діяльність в органічній єдності із соціально орієнтованими екологічними й загальнокультурними цінностями, доцільністю розвитку сільськогосподарської діяльності в межах екологічних домінант, зба-

лансованим використанням природних ресурсів, їх обов'язковим відтворенням у формі природного біорізноманіття, сталих показників розвитку агроєкосистем та одночасно з комерційно ефективною роботою в межах окремих господарських комплексів. Окрім того, важливими є людський фактор, соціальне й індивідуальне розуміння значущості екологічного забезпечення як системи аграрного господарювання, так і економічної діяльності у цілому в Україні, збереження для наступних поколінь екологічних ресурсів з одночасною державною підтримкою відповідних процесів.

Висновки з проведеного дослідження. На основі виконаного авторського дослідження слід зробити узагальнення щодо вагомості методології системності у загальнонауковому пізнанні, перспектив використання принципів системного підходу, методів системного аналізу та синтезу в економічній теорії й практиці господарювання, розуміння доцільності розгляду системи (як елементарної, так і складної) з позицій її комплексної структурності, багатогранності функціональних процесів та окремих їх виявів на організаційному, підприємницькому, технічному, технологічному тощо рівні, збалансованості у відтворенні систем, зокрема еколого-економічних, перспектив їх розвитку на основі управління відповідними процесами та поєднання із самоуправлінням системи, виявлення потенційних ресурсів системи до динамічного відтворення, інформаційних комунікативних зв'язків системи з навколишнім середовищем та основі цього – ефективного поєднання вхідних та вихідних компонентів системи, реалізації мотивацій конкретної системи до змін та цільових, спрямованих трансформацій, що дасть змогу методологічно регулювати розвиток системи.

Таблиця 1

Порівняльні дефініції категорії «розвиток еколого-економічної системи»

Характеристика комплексної еколого-економічної системи та її підсистем	
Економічна підсистема	Екологічна підсистема
Розвиток як підтримання структури системи – сукупність елементів, що забезпечують цілісність системи, підпорядкованість, потенційну здатність до перетворень	
Складна системоутворююча одиниця, що включає окремі структури та показники їх вияву (організаційні, компонентні, управлінські, логістичні тощо), акумулює науково-технічний потенціал	Елементарна, часова або просторова постійність окремих параметрів підсистеми, основних біотичних та абіотичних складників, супроводжуючих технічних, технологічних та інших параметрів
Розвиток як процес функціонування системи – зміни, взаємодії, перетворення, трансформації з одночасною рівновагою та динамічною рівновагою підсистем	
Процесні реакції на рівні окремих суб'єктів господарювання як відповідь на дію внутрішніх і зовнішніх ринкових чинників: попит, виробництво, торгівля, споживання, міжнародна економічна діяльність; реалізація економічної та суспільної доцільності, необхідності, достатності	Перетворення окремого природного ресурсу в елемент економічної діяльності підприємства – промислового, аграрного; формування нових інтеграційних еколого-технічних, еколого-технологічних господарюючих елементів; трансформації природних екосистем та утворення комплексних структур
Розвиток як результативність системи – відтворення окремих параметрів, складників системи в «режимі» саморозвитку або управління, ефективність інтегральних процесів	
Реалізація соціально-економічного потенціалу окремих суб'єктів господарювання, регіонів, територій та отримання оптимального соціально-економічного ефекту; усунення суперечностей між системою та зовнішнім середовищем	Збереження стійкості екосистем та інших природно-техногенних угруповань з одночасними оновленнями на основі самовідтворення та дієвих управлінських рішень; інтеграційного перебігу процесів саморозвитку та керованого розвитку системи
Розвиток та перспективи вдосконалення системи – збалансування соціальних, економічних, екологічних процесів в єдиній реалізації та інтегральній єдності	
Ринкова самоорганізація економічної системи у поєднанні з державним регулюванням; упровадження принципів раціонального ресурсовикористання – технічних, технологічних, екологічних, інформаційних, інтелектуальних тощо	Ефективна природоохоронна діяльність в єдності з екологічними цінностями, господарською доцільністю; збалансоване використання природних ресурсів; відтворення природного біорізноманіття, природних екосистем

Джерело: побудовано автором

Список використаних джерел:

1. Бурих Ю.В. Методичні підходи до визначення поняття «еколого-економічна система» : літературний огляд / Ю.В. Бурих, С.Ф. Марова // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія «Державне управління». – 2014. – Т. 15. – Вип. 291. Економіка. – С. 34–42.
2. Марова С.Ф. Аналіз методичних підходів до оцінювання стійкості еколого-економічних систем / С.Ф. Марова, Ю.В. Бурих // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2014. – Випуск 1(10). – Т. 1. – С. 370–376.
3. Гуріна О.В. Економічні методи і засоби забезпечення стійкого розвитку еколого-економічних систем / О.В. Гуріна // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 1. – С. 240–245.
4. Ліпич Л.Г. Сутність, складові та концептуальні засади функціонування еколого-економічної системи підприємства / Л.Г. Ліпич, Т.В. Глубицька // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент». – 2011. – Вип. 8(30). – С. 193–200.
5. Лопатинський Ю.М. Системний підхід до розвитку аграрного сектора в умовах трансформації / Ю.М. Лопатинський, Т.Л. Шкабара // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 78–83.
6. Кульчицький Я.В. Порівняльний аналіз сучасних економічних систем в умовах їх екологізації та глобалізації: спроба математичної формалізації / Я.В. Кульчицький, Б.В. Кульчицький, С.М. Рогач // Наукові праці Лісівничої академії наук України : збірник наукових праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2014. – Вип. 12. – С. 210–215.
7. Загвойська Л.Д. Теоретичні підходи до моделювання динаміки еколого-економічних систем / Л.Д. Загвойська // Моделювання регіональної економіки. – 2013. – № 2. – С. 85–102.
8. Report of the United Nation Conference on Environment and Development Rio de Janeiro, 3-14 June. [Document A/CONF. 151/26/REV. 1 (VOL.I)]. – New York : United Nations, 1992. – 492 p.